

УДК 378.041:373.3.091.12.011.3-051

4. Теорія і методика професійної освіти

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ САМОВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Лимар Ю. М., к. пед. н., доцент

кафедри дошкільної та початкової освіти

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Непоп Ю. М., студентка магістратури

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

У статті описано експериментальне дослідження стану самовиховання майбутніх учителів початкової школи. Проаналізовано результати анкетування та бесід зі студентами щодо виявлення їхніх уявлень про самовиховання; визначення рівня самопізнання, готовності до самовдосконалення й самовиховання. Обґрунтовано необхідність здійснення педагогічного керівництва процесом самовиховання майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки.

Ключові слова: самовиховання, програма самовиховання, самопізнання, самоосвіта, професійно важливі якості, самооцінка.

В статье описано экспериментальное исследование состояния самовоспитания будущих учителей начальной школы. Проанализированы результаты анкетирования и бесед со студентами относительно их представлений о самовоспитании, определения уровня самопознания, готовности к самосовершенствованию и самовоспитанию. Обоснована необходимость осуществления педагогического руководства процессом самовоспитания будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: самовоспитание, программа самовоспитания, самопознание, самообразование, профессионально важные качества, самооценка.

Lymar Yu. M., Nepor Yu. M. THE EXPERIMENTAL STUDY OF THE STATE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' SELF-EDUCATION

The article deals with the experimental study of the state of primary school teachers' self-education. The results of the questionnaires and conversations with the students about revealing their ideas about self-education, the determination of the level of their self-knowledge, readiness for self-improvement and self-education have been analyzed. The necessity of pedagogical leadership implementation in the process of future primary school teachers' self-education during their professional training has been grounded.

Key words: self-education, self-education programme, self-knowledge, professionally important qualities of a teacher, self-esteem.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Реформуванням системи освіти в Україні передбачено надання більшої свободи вчителям. Нова українська школа потребує вчителя творчого, ініціативного, демократичного, здатного до організації освітнього процесу на основі педагогіки партнерства, оволодіння новими педагогічними та інформаційними технологіями. Крім того, вчитель Нової української школи повинен реалізувати особистісно-орієнтовану модель освіти, засновану на ідеології дитиноцентризму («максимального наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів») [2, с. 18]. Формування цих якостей значною мірою залежить від готовності вчителя до самовдосконалення та самовиховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Загальні основи теорії самовиховання розкрито в працях А. Я. Арета, Д. М. Гришина, О. Г. Ковальова, О. І. Кочетова, А. С. Макаренка, В. М. Оржеховської, Л. І. Рувинського, В. І. Селіванова, В. О. Сухомлинського, М. Г. Тайчинова, Т. В. Хілько та ін. Сутність і рушійні сили професійного самовиховання майбутніх учителів досліджував С. Б. Єлканов. Проблему професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи висвітлено у працях В. І. Бондаря, О. А. Комар, С. М. Мартиненко, О. Я. Савченко, М. С. Севастюк, Г. С. Тарасенко, О. П. Хижної, Л. О. Хомич, Л. Л. Хоружої, І. М. Шапошнікової та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Аналіз наукових досліджень і педагогічного досвіду свідчить про необхідність здійснення досліджень, спрямованих на виявлення знань майбутніх учителів початкової школи про самовиховання, визначення рівня їхнього самопізнання, а також їхні прагнення та готовність до самовдосконалення й самовиховання.

Подальшої розробки також потребує теоретичне, методичне та технологічне забезпечення професійного самовиховання майбутнього вчителя початкової школи, який відіграє надзвичайно важливу роль у процесі освіти та розвитку дитини, «закладає фундамент» її подальшої загальноосвітньої підготовки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Цілі статті:

- проаналізувати результати експериментального дослідження стану самовиховання майбутніх учителів початкової школи;
- обґрунтувати необхідність здійснення педагогічного керівництва процесом самовиховання майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

В умовах швидкоплинності сучасного життя загострилась потреба в особистості, яка здатна свідомо приймати рішення, нести відповідальність за наслідки цих рішень, бути здатною навчатися протягом життя, розвиватись і вдосконалюватись. Надзвичайно важливим при цьому є усвідомлення людиною необхідності самопізнання й самовиховання.

С. В. Грищенко дає таке визначення самовиховання: «самовиховання – свідомо діяльність людини, спрямована на вироблення, удосконалення або зміну нею своїх якостей відповідно до соціальних та індивідуальних цінностей, орієнтацій, інтересів, що формуються під впливом умов життя і виховання» [1, с. 68]. Самовиховання забезпечує свідоме сприйняття людиною зовнішніх факторів, вона активно починає працювати над зміною власних якостей.

Самовиховання якнайповніше відображає індивідуальні особливості людини: її задатки, нахили, інтереси й потреби. Саме робота з самовиховання дозволяє людині шляхом самопізнання виявити власний потенціал, задатки, можливості, які у подальшому можуть забезпечити ефективний розвиток її інтелектуальних, моральних та інших якостей.

В. О. Сухомлинський був переконаний у тому, що дітей необхідно не лише виховувати педагогу й батькам, а також залучати до самовиховання [3].

Видатний педагог стверджував, що самовиховання – це не щось допоміжне у вихованні, а міцний його фундамент, ніхто не зможе виховати людину, якщо вона сама себе не виховає [3]. «Підліток стає справжньою людиною лише тоді, коли він уміє пильно вдивлятись не тільки в навколишній світ, а й у самого себе, коли він прагне пізнати не тільки речі і явища навколо себе, а й свій внутрішній світ, коли сили його душі спрямовані на те, щоб зробити самого себе кращим, досконалішим» [3, с. 412]. Він зазначав, що виховання є ефективним, якщо воно спонукає до самовиховання. Разом з тим В. О. Сухомлинський визнавав: «Учити самовихованню незмірно важче, ніж організувати недільні розваги; незмірно важче і складніше, ніж схопити підлітка за руку і не випускати його доти, поки він не вийшов із стін школи, поки його не сп'янило повітря, вільне від заборон і регламентацій. Тільки

виховання, яке спонукає до самовиховання, може розв'язати цю важку проблему» [3, с. 414].

Раніше вважалося, що виховання особистості майбутнього вчителя в процесі його фахової підготовки реалізується шляхом засвоєння ним певного обов'язкового обсягу педагогічних знань. Чим більшим обсягом навчальної інформації оволодівав студент, тим ефективнішою вважалася його підготовка. З часом знаннєва парадигма втратила свою актуальність, оскільки в педагогічній діяльності часто виникають такі ситуації, в яких необхідні практичні вміння й навички, а не тільки теоретичні знання. Молодий учитель усвідомлює, що його особистість є важливою складовою організації педагогічної взаємодії з учнями. Це зумовлює виникнення в нього потреби у вивченні та вдосконаленні власних особистісних і професійних якостей.

Саме тому в процесі навчання у закладі вищої освіти майбутні вчителі початкової школи повинні усвідомити необхідність постійної роботи над собою, вдосконаленням власних професійних та особистісних якостей, які дозволять в подальшому організувати ефективну взаємодію з учнями.

З метою виявлення стану самовиховання майбутніх учителів початкової школи на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка було проведено анкетування та бесіди зі студентами. До експериментального дослідження було залучено 30 студентів випускного курсу (освітній ступінь – «бакалавр») спеціальності «Початкова освіта» денної форми навчання.

Мета анкетування полягала у виявленні рівня знань студентів щодо самовиховання, рівень їхнього самопізнання, а також прагнення та готовність до самовдосконалення й самовиховання.

Анкета складалася з восьми запитань відкритого та закритого типів. Крім того, було проведено бесіди зі студентами, метою яких було уточнення, розширення відповідей студентів на запитання анкети. Проаналізуємо детальніше відповіді студентів.

На перше запитання анкети «Як Ви розумієте термін «самовиховання»?»

відповіли всі опитані студенти. Переважна більшість студентів висловили власне розуміння цього поняття. Наведемо найбільш ґрунтовні з них:

- «самовиховання – це діяльність особистості, яка спрямована на виховання поглядів, ідеалів, свідомості у самого себе» (Марина С.);
- «самовиховання – це цілеспрямований процес самовдосконалення особистості» (Марія С.);
- «самовиховання – це свідомо планомірна робота над собою, спрямована на формування таких якостей особистості, які відповідають вимогам суспільства та особистій програмі розвитку» (Марія К.);
- «самовиховання – формування людиною своєї особистості, відповідно до свідомо поставленої мети» (Віталіна К.).

Аналіз відповідей студентів на друге запитання анкети «Як на Вашу думку, чи добре Ви себе знаєте, свої власні переваги та недоліки?» дозволив зробити такі висновки: 40 % опитаних студентів знають себе добре, відкривають у собі нові якості, прагнуть займатися самоосвітою, вдосконалювати свої професійні якості; 50 % студентів не дуже добре себе знають, інколи відкривають у собі нові якості; 10 % студентів не можуть об'єктивно оцінити свої можливості, мають завищену самооцінку, недостатньо добре знають самих себе, свої якості й можливості, не можуть визначитися щодо власних життєвих намірів і планів.

Наступне запитання анкети дозволило з'ясувати, які якості особистості студенти вважають найважливішими у професії вчителя. Так, переважна більшість студентів виділили такі: досконале володіння змістом навчальних дисциплін, які викладає вчитель; педагогічна майстерність; любов до дітей; комунікабельність; ерудиція; здатність проявляти творчий підхід до справи; високі моральні якості; оптимізм у вирішенні певних завдань; педагогічний такт; гарний зовнішній вигляд; толерантність; об'єктивність; вихованість та стриманість.

Відповіді на запитання «Чи володієте Ви всіма необхідними особистісними якостями для ефективної роботи вчителем початкової школи?» свідчать, що 7 % студентів вважають, що вони володіють усіма необхідними якостями

незважаючи на незначний життєвий та практичний досвід; 86 % студентів об'єктивно оцінили свої можливості, зазначивши, що деякі якості потрібно розвивати та вдосконалювати, продовжувати працювати над собою; 7 % опитаних студентів вважають, що вони взагалі не зможуть ефективно працювати вчителем початкової школи.

Значні можливості щодо самопізнання студентів, усвідомлення ними власних професійно важливих особистісних якостей має проходження ними педагогічної практики. Так, навчальним планом підготовки бакалаврів спеціальності «Початкова освіта» в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка у VIII семестрі передбачено проходження студентами виробничо-педагогічної практики у початковій школі загальною тривалістю 4 тижні. Як зазначають студенти, здебільшого під час підготовки й проведення ними уроків у початковій школі вони усвідомили наявність (недостатню сформованість або відсутність) власних особистісних якостей, необхідних для ефективної роботи в школі. Слід також відмітити, що переважна більшість студентів (з їхніх слів та зі слів учителів початкових класів, у яких вони проходили педагогічну практику) планують у майбутньому працювати за одержаною спеціальністю. Саме цим, на нашу думку, пояснюється наступна позитивна тенденція у відповідях студентів на запитання анкети щодо володіння ними всіма необхідними особистісними якостями для ефективної роботи вчителем початкової школи: маючи певні знання з педагогіки та методик навчання в початковій школі, володіючи певними вміннями, здобутими під час проходження педагогічної практики, вони прагнуть до вдосконалення власних особистісних та професійних якостей.

Однак на питання анкети «Чи замислювались Ви коли-небудь над тим, щоб займатися вихованням і освітою самого себе як майбутнього фахівця високого професійного рівня?» 47 % опитаних студентів відповіли, що замислюються над самоосвітою, намагаються виховувати в собі найкращі професійні якості; 47 % – не думають про вдосконалення своїх професійних якостей, пояснюючи це браком часу для ефективної роботи над собою, своїм самовихованням; 6 % –

взагалі ніколи не замислювалися про самоосвіту.

Серед найважливіших професійних якостей учителя початкової школи, які студенти хотіли б розвинути в собі, вони відзначили такі: впевненість у собі як у вчителів, у своїх знаннях і вміннях; інтелектуальні здібності, загальну ерудицію, багатий словниковий запас; працелюбність, відповідальність, організованість, наполегливість, завзятість; терплячість, стриманість, толерантність, уважність; комунікативні вміння.

Щодо наявності особистої програми самовиховання всього 24 % опитаних студентів повідомили, що вони мають конкретний план виховної роботи над собою; 63 % – інколи замислюється над цим, проте нечітко уявляють мету самовиховання; 13 % – ніколи не думали про можливість планування виховної роботи над собою.

Під час бесід зі студентами вдалося з'ясувати, що такий стан зумовлений невизначеністю подальшої долі випускників («браком вакантних посад учителя початкових класів», «складністю працевлаштування у місті» (на жаль, більшість студентів не бажають працювати в сільських школах), «страхом перед роботою вчителя»).

Проте, незважаючи на відсутність конкретної програми самовиховання, більшість студентів, охоплених дослідженням, працюють над собою. Однак ця робота здійснюється безсистемно.

У бесідах майбутні вчителі початкової школи повідомили, що використовують такі методи самовиховання: самоаналіз, самокритика, самонавіювання, самоконтроль, самонаказ, самопримус, самозобов'язання, тренування, вправління. Так, біля третини студентів випускного курсу зареєструвались та проходять онлайн-курс для вчителів початкової школи на платформі EdEra, який дозволить студентам сформулювати загальне уявлення про основні тенденції реформування та особливості організації освітнього процесу в Новій українській школі. Оскільки саме вчителі перших класів з 1 вересня 2018 року почнуть працювати за новим Державним стандартом початкової освіти.

Таким чином, аналіз результатів анкетування та бесід зі студентами випускного курсу спеціальності «Початкова освіта» дозволив виявити уявлення студентів щодо самовиховання, рівень самопізнання, готовність до самовдосконалення й самовиховання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

З проведеного експериментального дослідження можна зробити висновок, що без систематичного керівництва самовихованням студентів у багатьох із них навіть не виникає усвідомлення необхідності й потреби постійної роботи з самовдосконалення, значна частина студентів ніколи не замислювались над цим, не здатні перебороти інертність і лінощі, вийти з зони комфорту, спонукати себе до позитивних самозмін. Це зумовлює необхідність здійснення педагогічного керівництва процесом самовиховання майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов організації самовиховання майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грищенко С. В. Історичний аспект самовиховання / С. В. Грищенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2011. – № Вип. 85. – С. 67-71.
2. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Н. М. Бібік. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
3. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 1. – С. 403-614.